

NAĐMEĐER: TRAGEDIJA CRNE GORE KROZ ŠEĆANJE NA INTERNACIJU

9.

Leševi su polagani u grob uvijeni u čebe, bez opijela

Piše: **Nenad STEVOVIĆ**, publicista i istraživač crnogorske dijaspore

Političke borbe i podjele među Crnogorcima u logorima Austro-ugarske su se prevashodno i isključivo vodile samo oko jednog pitanja: ko je bio za kralja Nikolu, a ko protiv njega. Drugačije rečeno: ko je bio za samostalnu Crnu Goru, a ko za ujedinjenje sa Srbijom. Paketi sa hranom su bili sredstvo za ostvarenje političkog cilja. Posebno je to bilo očito u logorima sa velikom brojem interniranih oficirira i činovnika, kao u Boldogasonju i Karlštajnu, đe se stalno vodila rasprava o budućem uređenju Crne Gore. U Nađmeđeru to nije bio slučaj, tamo su se uglavnom nalazili seljaci, nešto učitelja i đaka. Oni su bili odvojeni od oficira i činovnika, u velikom broju su bili na radovima van logora, i nijesu bili informisani o zbivanjima u svijetu. O politici se nije raspravljalo, važno je bilo da striže hrana.

KANTINA I LOGORSKI NOVAC

U logoru je postojala i improvizovana kantina, koja je služila za finalnu pljačku crnogorskih zatočenika. Po visokim cijenama se mogao pored nekih nebitnih stvari kupiti i hljeb koji je komanda logora lagerovala predhodno umanjujući mizerno dnevno sljedovanje logoraša. Takođe, prilikom cenzure i pregleda paketa koje su od porodica ili Crvenog krsta dobijali logoraši oduziman je dio koji je kasnije završavao u kantini. Logoraši su u kantini kupovali ono što im je oduzeto. Komanda logora Nađmeđer je 1. jula 1916. godine uvela logorske bonove, u vidu papirne monete koji su se mogli koristiti samo na teritoriju logora. Novac interniraca se nalazio u depozitu kod komande, a nazad su ga mogli dobiti samo u papirnim logorskim bonovima. Prilikom konverzije u punoj vrijednosti su primani austro-ugarska kruna i srpski dinar, dok je vrijednost crnogorskog perpera i zlatnika znatno umanjivana.

Sva ulazna i izlazna pošta u logoru Nađmeđer je otvarana i kontrolisana. Slanje pisama je iz početka bilo vremenski ograničeno, da bi kasnije to ograničenje bilo ukinuto. Urađeno je to iz špijunskih razloga, tj. da bi se iz pisane komunikacije logoraša sa porodicom došlo do obavještajno interesantnih podataka

Komanda logora umanjivala je mizerno dnevno sljedovanje logoraša. Takođe, prilikom cenzure i pregleda paketa koje su od porodica ili Crvenog krsta dobijali logoraši oduziman je dio koji je kasnije završavao u kantini. Logoraši su u kantini kupovali ono što im je oduzeto. Komanda logora je 1. jula 1916. godine uvela logorske bonove, u vidu papirne monete koji su se mogli koristiti samo u logoru

Srpski zarobljenici u Nađmeđeru

Groblje u Nađmeđeru

DUVAN

Kod crnogorskih interniraca najtraženija roba je bila duvan. U početku se mogao kupiti samo u logorskoj kantini po visokoj cijeni. Kasnije je dozvoljeno da ga porodice iz Crne Gore šalju paketima, a bio je i sastavni dio paketa sa hranom koji su stizali od Crnogorskog Crvenog krsta. U sumornom logorskom ambijentu đe život ima malu cijenu, bilo je švercera, špekulanata i preprodavaca. Duvan je smatran privilegovanom robom. Jednima je pomogao da prežive, a drugima da se obogate, posebno dijelu komande logora i stražarima koji su u dosluhu sa pojedinim logorašima imali razrađen način prodaje. Kada su ostali bez novca ili neke druge vrijednosti za trgovinu, strastveni pušači su za duvan trampili po-

sljednji komad hljeba iz dnevnog sljedovanja hrane, i tako narušavali već loše zdravstveno stanje i skraćivali sebi život.

CRNA TABLA I CRNA GVOZDENA KOLA

Zloslutna crna tabla koja se nalazila desetak metara od barake u kojoj je bila komanda logora svakodnevno je donosila crni glas - obavještenje o umrlim. Na njoj su ispisivana imena logoraša koji su predhodnog dana izdahnuili, njihov zarobljenički broj i broj barake kao posljednje pokojnikove adrese. Kada je broj dnevnog umrlih bio veći, zbog nedostatka prostora za imena upisivani su samo njihovi logoraški brojevi. U logoru je postojala posebna grupa zarobljenika (grobara) koja je obavljala ukop. Identična pro-

cedura se ponavljala iz dana u dan. Logoraši koji su umrli u bolnici ili svojoj baraci donošeni su zavijeni u čebad u mrtvačnicu koja je bila smještena tik pored bolničke barake. Austro-ugarski pisari su podatke o identitetu, datumu i razlogu smrti upisivali u posebnu knjigu u kojoj se vodila evidencija preminulih, a na bluzi umrlog su kačili cedulju sa ličnim imenom i datumom smrti. Nakon što je utvrđeno koliko je umrlih spremno za ukop, logoraši - grobari su odlazili na groblje i kopali grobna mjesta. Ako su grobovi bili pojedinačni bili su dužine 2 metra, a dubine i širine po 1 metar. Dubina grobova nije bila veća od metra zbog visokog nivoa podzemnih voda. U slučajevima kada je bilo više umrlih, kopana je zajednička grobnica sa istom dužinom i dubinom, dok je širina

zavijala od broja umrlih. Poslije podne, nakon što su umrli uvedeni u evidenciju i grobna mjesta bila spremna, pred mrtvačnicu su dolazila zaprežna gvozdena crna kola, sa drvenim sanducima. Sanduci su služili samo za transport do groblja, jer su leševi polagani u grob zavijeni u čebe. Bez tužbalice, leleka, svijeće i opijela, u rijetkim slučajevima uz prisustvo nekog bližnjeg, u zloglasnom Nađmeđeru napuštali su ovaj svijet Crnogorci samo zato što su pripadnici naroda koji se borio za svoju slobodu. Ista crna zaprežna kola koja su prevozila sanduke sa umrlim, sljedećeg jutra prevozila su namirnice za ishranu logoraša.

PISMA, JEDINA VEZA SA SVIJETOM

Internirani crnogorski oficiri i činovnici u Boldogasonju i „elitnom“ Karlštajnu dobijali su štampu: Cetinjske novine, Glas Crnogorca, Sarajevski list, Hrvatsku riječ, Beogradske novine, Srpski list, Osječki jug i druge, čak neke i na njemačkom jeziku. Na taj način bili su informisani o aktuelnim događajima u svojoj zemlji i svijetu. Nasuprot njima, internirani Crnogorci u Nađmeđeru su jedinu vezu sa spoljnim svijetom imali preko pisama i dopisnih karti koje su razmjenjivali sa svojim porodicama. Sva ulazna i izlazna pošta u logoru Nađmeđer je otvarana i kontrolisana. Slanje pisama je iz početka bilo vremenski ograničeno, da bi kasnije to ograničenje bilo ukinuto. Urađeno je to iz špijunskih razloga, tj. da bi se iz pisane komunikacije logoraša sa porodicom došlo do obavještajno interesantnih podataka. Austro-ugarska obavještajna služba je za svaku naciju imala posebno organizovana odjeljenja za cenzuru prepiske logoraša. Odjeljenje je bilo podijeljeno na grupu za pregled i izdvajanje sumnjivih pisama i dopisnih karata, grupu za falsifikovanje i grupu za dešifrovanje napisanog. U cenzuri pisama crnogorskih interniraca zbog poznavanja

Zloslutna crna tabla koja se nalazila desetak metara od komanda logora svakodnevno je donosila crni glas - obavještenje o umrlim. Na njoj su ispisivana imena logoraša koji su prethodnog dana izdahnuili. Kada je broj dnevnog umrlih bio veći, zbog nedostatka prostora za imena upisivani su samo njihovi logoraški brojevi

jezika radili su i Srbi iz Austro-ugarske.

STRAH OD KOMITA

Obavještajna služba je otvarala pisma i često ih prepravljala dopisujući pitanja obavještajnog karaktera. Odgovori iz Crne Gore i crnogorske emigracije sistematski su evidentirani, i na taj način se pratilo raspoloženje crnogorskog naroda o budućem statusu Crne Gore i borbi sa okupatorom, ali ne i jedinstvenu komandu.

Logoraši su na različite načine pokušavali da stupe u kontakt sa svojim nablizim, Glas Crnogorca je u rubrici „Privatni oglas“ objavljivao pristigle poruke. U broju 46 (15.5.1918) se navodi: „Vido N. Jovetić interniran u Nađmeđeru, broj 31.228, javlja Mitru Jovetiću (West Parc Street 116 – Butte Montana) da su domaći zdravo, i moli ga da piše bratu Đuru da bi pomogao novčano. Može poslati preko Croix Rouge Montenegreine, Geneve (Suisse) rue de Candolle 15“.

KULTURNE AKTIVNOSTI I LOGORSKA „ŠKOLA“

Uslovi života u logoru (ishrana, smještaj, higijena i zdravstvena zaštita) prividno su poboljšavani samo prilikom poseta komisija Međunarodnog Crvenog krsta i diplomatskih predstavnika neutralnih zemalja. Pošete su unaprijed najavljivane, pa je komanda logora imala vremena da se pripremi za njihov doček i prikaže stanje u logoru koje zadovoljava standarde postojećih međunarodnih konvencija i međunarodnog običajnog ratnog prava o postupanju sa ranjenicima, bolesnicima i civilnim stanovništvom. Nakon njihovog odlaska stanje se vraćalo na staro. (Nastavlja se)

Logorski novac u Nađmeđeru

Logorski novac u Nađmeđeru